

Een kijkje onder de motor- kap van het Pierre Palla Concertorgel

Op 10 december 2019, aan het slot van het jubileumjaar voor de radio en tijdens de feestelijkheden rondom de inwijding van het Pierre Palla Concertorgel, werd het kloeke naslagwerk *Pierre Palla Concertorgel* gepresenteerd. Daarin wordt door een groep auteurs die allen nauw bij de renovatie van het instrument betrokken waren, verslag gedaan van het waarom en hoe van de renovatie van dit bijzondere radio-orgel.

Cor. L. Doesburg, een gepensioneerd omroeptechnicus, voltooide een piano- en orgelopleiding en publiceerde in 1996 het standaardwerk *Orgels bij de Omroep in Nederland* (Strengolt 1996). Hij was met Arie den Dikken de drijvende kracht achter de Stichting Pierre Palla Concertorgel en is behalve als eindredacteur in dit boek verantwoordelijk voor de hoofdstukken over de geschiedenis en toekomst van het instrument. Vormgeving en opmaak van het met prachtige foto's en bouwtekeningen voorziene boekwerk werd gedaan door Arie den Dikken. Als ambtenaar monumentenzorg van de gemeente Hilversum was hij in de jaren negentig en 2000 nauw betrokken bij de beleidsdiscussies over het behoud van dit instrument en hij doet van dit proces en renovatie nauwgezet verslag in twee hoofdstukken. Peter Koppe en Jos Laus schreven als experts op het gebied van respectievelijk het the-

aterorgel en kerkorgel hoofdstukken over de naamgever van het instrument, en de geschiedenis van het pijpwerk en de percussie-instrumenten. Het boek tikt (via met registerwippers aangeduide hoofdstuknummers) op een breed lezerspubliek van zowel gewone lezers als orgelwetenschappers. Daartoe vin-

den we door het boek heen veel voetnoten, hetzij met toelichtingen op het 'orgeljargon' voor de 'leken' dan wel met bronverwijzingen voor hen die verder onderzoek willen doen.

Het boek opent met een biografische schets door Peter Koppe over Peter Karel Hubertus Palla, die in 1902 in Venlo werd geboren en opgroeide in een gezin waar veel muziek werd gemaakt. Hij kreeg piano- en vioollessen en haalde op zijn zeventiende cum laude het diploma van de Rooms-katholieke Organisten en Directeurenvereniging. Hij vertrok in 1919 naar Amsterdam om orgel en compositie te studeren bij de eveneens Limburgse Hubert Cuypers. Om die studie te bekostigen ging Palla (na bemiddeling door Cuypers) in 1922 als pianist aan de slag bij het orkest van Max Tak in het pas geopende bioscooptheater Tuschinski. Op 6 december 1925 werd de eerste radio-uitzending vanuit Tuschinski verzorgd, met werken van Max Tak en met Pierre Palla aan de piano. Hij bespeelde daar ook het Amerikaanse (oftewel) Wurlitzer theaterorgel. Toen in 1929 de sprekende film geleidelijk aan de bioscooporkesten overbodig maakte, kon Palla in dienst treden bij de Duitse Firma Phillips om orgels in te spelen. Hij maakte in Duitsland verschillende plaatopnames, o.a. met zangeres Hélène Cals. Hij kwam in 1931 bij de AVRO in vaste dienst, nadat hij

Pierre Palla aan het AVRO Concertorgel.

eerder had meegewerkt aan radio-experimenten waarbij orkest en organist op verschillende locaties zaten en via telefoonlijnen samen speelden. Hij bespeelde in die beginjaren onder meer het Standaard-orgel in de grote zaal van het Kurhaus in Scheveningen, waarvandaan de AVRO vanaf 1925 tot in de jaren tachtig de zomerconcerten doorgaf aan het Nederlandse radiopubliek. Hij werd in 1931 ook pianist in het Kovacs Lajos orkest, dat een grote populariteit verwierf voor radio en op de podia, en waar Palla diverse populaire zangers begeleidde.

Op 2 juli 1936 werd het AVRO Concertorgel ingewijd in de nieuwe AVRO-studio, die circa vijfhonderd man publiek kon bevatten. Onder de titel 'Pierre Palla Presenteert' gaf Palla orgelconcerten, en daarnaast bespeelde hij het instrument tijdens *de Bonte Dinsdagavondtrein*, een revueprogramma met bekende Nederlandse variété-artiesten, onder wie het duo Snip en Snap. Ook speelde hij vanaf 1937 tot aan zijn pensionering in 1967 in het kinderprogramma *het Klokje van zeven uur*. Op het Hammond-orgel, dat in 1951 door de AVRO was aangeschaft, trad Palla op onder het pseudoniem Sid Hamilton. Hij leidde eigen ensembles, componeerde en arrangeerde en maakte muziek bij hoorspelen. Hij bespeelde ook het AVRO Kerkorgel en begeleidde klassieke solisten in kamermuziekoptredens. Palla excelleerde in zowel de

lichtere als de ernstige muziek, en kwam in de jaren vijftig gemiddeld zo'n vier keer per week voor de radio. Het was de bedoeling dat Palla na zijn pensionering in 1967 als freelancer het orgel zou blijven bespelen; hij overleed echter al in 1968. Er bleek geen 'Nachwuchs' te zijn onder een nieuwe generatie organisten, mede doordat het concertorgelrepertoire van bewerkingen van licht klassieke potpourri's en repertoire uit de Amerikaanse en Duitse film- en entertainmentindustrie uit de mode was geraakt.

concertorgels waren geïnstalleerd. Het AVRO-orgel werd dankzij donaties van de AVRO-leden in 1934/36 gebouwd door de firma Standaard, en na diens faillissement in 1935 afgebouwd door de Engelse firma Compton. Doesburg belicht uitvoerig de discussies over het ontwerp, aanschaf en renovaties van het instrument en weet interessante nieuwe details op te diepen uit de AVRO-notulen die voor dit boek ter beschikking werden gesteld aan de auteur.

Het AVRO Concertorgel was deel van een Siamese tweeling, een bioscooporgel en een kerkorgel met twee speeltafels in één totaalbehuizing. Wat begon als een plan om beide orgels, die thuisloos waren nadat de AVRO in 2000 de studio's aan de 's-Gravelandseweg 50-52 had verlaten, te renoveren veranderde om uiteenlopende redenen in een afgeslankt plan voor renovatie van alleen het Concertorgel. In de hoofdstukken 4 en 5 beschrijft Arie den Dikken tot in detail het recente renovatieproces. Een fotodocumentatie bestaande uit tientallen kleine foto's met onderschriften belicht vier belangrijke fases: de asbestreiniging en opslag bij de orgelmaker Pels & Van Leeuwen (2013), de bouw van het orgelhuis met *shutterwand* en ruimte voor windmachines (2015), de feitelijke restauratie van het orgel (2015-2019) en ten slotte de herbouw in het MCO (2018-2019). Voor je ogen wordt het hele instrument uit elkaar gehaald en weer in elkaar gezet. In lichtblauwe kaders lezen we over de dilemma's ten aanzien van de registratiewijziging, de vervanging van de elektronische relais en bekabeling (met honderden aders tussen speeltafel en orgelkamers) door het computergestuurde Amerikaanse *Uniflex Relay System* en de heroverwegingen van de dispositiewijzigingen.

Het project werd een flink aantal jaren vertraagd door het faillissement van de orgelbouwer, subsidie- en belastingperikelen en technische problemen. Maar het werd telkens weer

In plastic zakken verpakte orgelpijpen in de Utrechtse opslag, waar ze van 2002 tot 2013 verbleven.

Arie den Dikken

voortgestuwd door het bestuur van de stichting dat op cruciale momenten gelukkig telkens weer personen of geldschieters vond die zich hard maakten voor de goede zaak. Na lezing van deze twee hoofdstukken kun je niet anders dan versteld staan van het doorzettingsvermogen, de immense *knowhow* en het vakmanschap van alle betrokkenen bij dit project. De orgelleken weten na deze hoofdstukken voor altijd hoe een orgel in elkaar zit en de orgelbeschermers en ambtenaren in cultureel erfgoed en monumenten weten waar ze op moeten letten als zij ook zo'n monsterproject willen managen.

In hoofdstuk 6 vindt de 'leek' een uiteenzetting door Jos Laus over de geschiedenis van het orgelpijpwerk en leren we over de verschillen tussen labiaalpijpen en tongwerken, en dat registers bij theaterorgels *ranks* en de houten jaloezieën waarachter de pijpen schuilgaan *shutters* worden genoemd. Met het openen en sluiten ervan kan de organist het volume regelen, en dat gaat geruisloos dankzij de gelagerde verbindingen en de viltstroken.

Peter Koppe belicht in hoofdstuk 7 vervolgens voor de 'orgelwetenschappers' alle verdere details rondom het pijpwerk en de percussie-instrumenten van het Pierre Palla-orgel. Het MCO-orgelhuis blijkt gevuld met een internationale collectie van 1448 pijpen, deels van Nederlands (Standaard) en deels van Amerikaans en Duits fabricaat, die ingedeeld zijn in twintig *ranks*. De percussie-instrumenten, gebouwd door de Engelse firma Compton, bestaan uit Chimes (buis-

Foto uit besproken boek

Iedere schenker van een bedrag aan het Orgelfonds voor het AVRO-orgel ontving een fraaie plaquette, ontworpen door sierkunstenaar C.J. van der Hoef en gemaakt door GERO.

In Doesburgs tweede hoofdstuk over de 'stamboom' van het Pierre Palla Concertorgel wordt het instrument niet alleen in de muzikale traditie van het bioscooporgel geplaatst, maar ook in die van de grotere 'klassieke' orgels voor de symfonische muziekpraktijk. Toen de omroepen in de jaren twintig met regelmatige uitzendingen begonnen vormde de orgelmuziek een belangrijk ingrediënt van de uitzendingen, aanvankelijk door middel van lijnverbindingen uit kerken, bioscopen en de Kurzaal in Scheveningen, en vanaf het midden van de jaren dertig ook vanuit de studio's van de VARA en AVRO, waar inmiddels

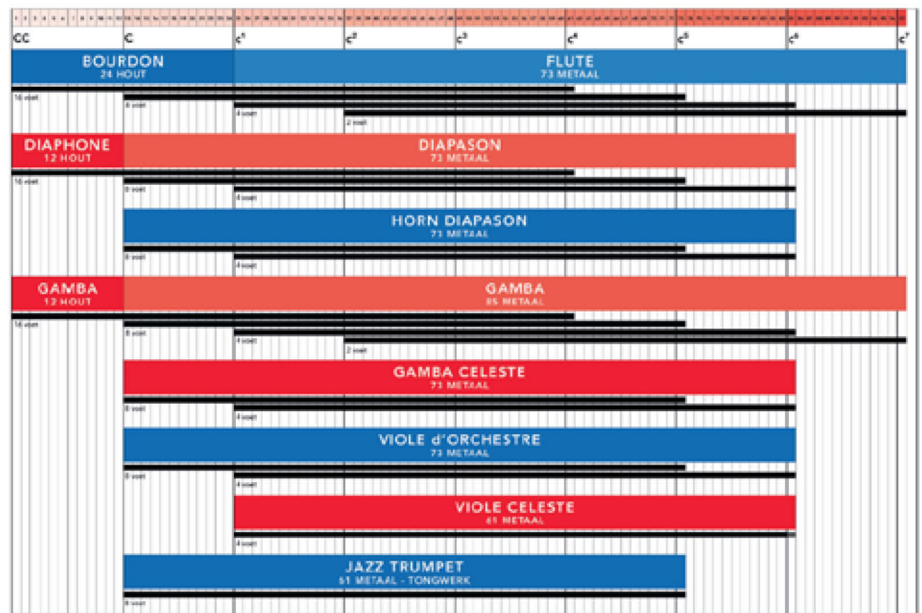

klokken), Glockenspiel, Xylophone en Vibra-harp. Daarnaast beschikt het instrument over claxon, treinfluit, tamtam, bellen en andere geluidseffecten, de zogenaamde *Toy Shop*. Foto's en tabellen met alle eigenschappen van deze ranks, pijpen en instrumenten (zoals bouwjaar, naam van de pijpenbouwers, lengte) en de registerverdeling over de klavieren completeren dit hoofdstuk.

In hoofdstuk 8 diept Doesburg de geschiedenis van het Amerikaanse orgelbedrijf The A. Gottfried Co. uit dat internationale faam verwierf met zijn tongwerken, waarvan in het Palla-orgel de Tuba Mirabilis, de Brass Trumpet, de Tuba Horn, de Orchestral Oboe, de Kinura en Vox Humana aanwezig zijn.

<afb. 6 over 1 kolom>
 In slothoofdstuk 9 blikt Doesburg terug en vooruit op het repertoire voor dit type orgels. Want hoe zorgen we ervoor dat dit instrument blijft klinken in een tijdperk van digitalisering, waarin iedereen thuis op een laptop een wereld van klanken kan oproepen? Door de uitrusting met een Uniflex relay system wordt het mogelijk meerdere op het orgel gespeelde fragmenten op te slaan en in te voegen in het spel. Deze 'dubtechnieken' kunnen worden gecombineerd met de koppeling van laptops aan dit systeem, zodat er ook nieuwe elektronische en mogelijk ook visuele toepassingen ontstaan, zoals de begeleiding bij stomme films of orgelspel met 'motion graphics'. De auteur besluit het hoofdstuk met de achtergronden van de benoeming van een organist titulair, Patrick Hopper, onder wiens leiding nieuwe generaties kunstenaars dergelijke nieuwe mogelijkheden van het Pierre Palla Concertorgel zullen kunnen exploreren.

Door de brede benadering is dit boek meer dan een gedenkboek over een instrument. Dankzij de foto's, de inbedding in bronnen en literatuur en de vertaling van de hoofdstukteksten door Patrick Hopper en Vicky Russell wordt de verzamelde vak- en

BOURDON														24 houten pijpen - 1936														The John Compton Organ Company Ltd., London													
toon	lengte	inw. breedte	inw. diepte	wand dikte	lengte corpus	totale hoogte	opende hoogte	hoogte lip	dikte lip	totale breedte	dikte onder	hoogte opening	hoogte boven	diepte boven	diepte onder	boring	hoogte achter	hoogte voorkant	hoogte lip	diepte lip	totale dikte	lengte																			
ccc	261,0	253,0	31,0	244,0	307,0	102,0	205,0	10,0	139	30,0	91	9	27,0	231	60	137,0	112,0	24,0	34,0	56,0	75,0																				
fff	163,0	206,0	27,0	201,0	241,0	92,0	151,0	9,0	135	30,0	100	109	26,0	203	60	135,0	108,0	25,0	30,0	51,0	76,0																				
cc	120,0	151,0	23,0	127,0	185,0	63,0	120,0	4,0	90	31,0	60	9	28,0	149	48	99,0	90,0			37,0	74,0																				
ff	96,0	121,0	22,0	104,0	151,0	51,0	100,0	8,0	90	31,0	61	8	26,0	117	48	98,0	98,0			28,0	77,0																				

FLUTE														73 metalen pijpen - 1942														Jacques Stinkens Orgelpijpmakers B.V., Zeist													
toon	lengte pijp	lengte corpus	lengte meet	hoogte open	lengte draad	hoogte bakel	Ø mel. draad	hoogte stemk.	hoogte stemk. Ø mel. screen	Ø mel. screen	Ø mel. gat	dikte boven	dikte onder	afge. dekt.	afge. dekt.	afge. dekt.	afge. dekt.	afge. dekt.	afge. dekt.	afge. dekt.	afge. dekt.	afge. dekt.	afge. dekt.																		
C	1423	1223	203	38,0	60,0	41,0	28,0	13,3	139,0	30,0	81,0	82,8	8,3	0,80	4,0																										
F	1131	930	201	27,0	51,0	33,0	22,0	15,0	170,0	24,0	64,3	65,9	4,5	0,80	3,0																										
s-1	815	615	200	22,0	39,0	30,0	13,0		49,0	20,0	50,0	51,2	5,8	0,80	1,1																										
s-1	647	447	200	15,0	24,0	22,0	12,0		40,0	17,0	45,0	47,2	5,8	0,80	1,1																										
s-2	500	304	194	14,0	28,0	20,0	13,0		33,0	13,0	38,6	40,4	4,7	0,80	1,3																										
s-2	414	215	200	10,0	24,0	23,0	10,0		40,0	12,0	33,4	34,9	5,0	0,70	1,2																										
s-3	343	143	200	8,0	18,0	18,0	9,0		35,0	8,0	26,9	28,4	3,5	0,60	1,2																										
s-3	301	103	199	5,5	15,0	15,0	9,0		30,0	7,5	21,8	23,3	3,8	0,70	1,6																										
s-4	254	54	199	3,5	11,0	11,0	7,0		16,1	5,7	10,0	10,0	0,65	1,2																											
s-4	240	40	200	3,0	9,0	9,0	6,0		13,3	4,7	7,8	7,8	0,70	1,2																											
s-5	222	25	197	2,5	6,0	6,0	4,0		10,1	4,2	2,4	2,4	0,55	0,9																											
s-5	203	14	187	1,6	4,3	4,3	3,4		10,6	4,4	1,3	1,3	0,50	0,9																											
s-6	198	8	190	1,5	3,0	3,0	2,9		8,4	3,4	2,1	2,1	0,50	0,6																											

Voorbeeld hoe het Pierre Palla Concertorgel in dit boek minutieus is gedocumenteerd. Bovenin een schema van de ranks in de Accompaniment-kamer. Middenin detailfoto's van de betreffende pijpen en onderin een metenstaaf.

ervaringskennis overgedragen aan de internationale concertorgel-community. Om in de toekomst nieuwe kennis te genereren over de andere omroeporgels en de muziekcultuur van de

omroepen is het dringend nodig dat de omroepen (in navolging van de KRO die haar archieven heeft gedeponeerd in het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen) hun archieven

overdragen aan openbare archiefinstellingen, zodat onderzoekers niet langer afhankelijk zijn van welwillende connecties bij de huidige omroepbesturen. Het wachten is nu nog op een cd-initiatief met opnamen van Palla en andere organisten op dit orgel, zodat we de verschillende ontwikkelingsstadia en verschillen in speelstijlen ook kunnen beluisteren. Tot die tijd kan iedereen die het klinkende resultaat van de renovatie wil horen voorlopig terecht op de Facebookpagina van het Pierre Palla Concertorgel. Wie het

orgel in historische staat wil horen, kan zich melden bij de klantenservice in het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum, waar iedere werkdag van 9 tot 17 uur computers beschikbaar zijn, die kosteloos toegang geven tot een schat aan historische audio-opnamen van zowel de verschillende omroeporgels en hun bespelers als andere historische orgelprogramma's van de omroepen.

Philomeen Lelieveldt

Cor L. Doesburg (eindred.), Peter Koppe, Jos Laus & Arie den Dikken, *Pierre Palla Concertorgel*. Stichting Pierre Palla Concertorgel. ISBN 978 90 903257 12. Formaat 22 x 22 cm. 264 blz. Prijs € 25,00 (excl. verzendkosten). Tijdens kantooruren en concerten verkrijgbaar bij de receptie van het MCO (uitsluitend pinbetalingen) of te bestellen via mcogebouw.nl.

Dr. Philomeen Lelieveldt is als musicoloog verbonden aan de Universiteit Utrecht en doet onderzoek naar de muziekgeschiedenis van de radio.

